

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Мисан Інна Володимирівна

УДК 373.2.016:811.161.2'373.7

**ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання
(українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
КАЛМИКОВА Лариса Олександрівна,
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», завідувач кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
ТРИФОНОВА Олена Сергіївна,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
РУДЕНКО Юлія Анатоліївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти.

Захист відбудеться «30» травня 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розіслано «27» квітня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реалізація положень Концепції мовної освіти, Базового компонента дошкільної освіти в Україні зумовлюють потребу віднайти нові стратегії і тактики розвитку мовлення в дітей дошкільного віку. Одним із векторів удосконалення мовленнєвих навичок дітей висловлюватися з використанням точної, влучної, виразної та образної лексики є збагачення їхнього мовлення фразеологізмами.

Фразеологізми характерні для літературного стилю та розмовно-побутової комунікації, яка є природною сферою спілкування дітей старшого дошкільного віку, з притаманними їй побутовою свідомістю і повсякденною міжособистісною взаємодією. Роль фразеологізмів у спілкуванні актуалізується у зв'язку зі збільшенням субстандартної лексики в мовленні сучасних дітей не на користь усталеним формам мовного вираження. І від того, як своєчасно й методично грамотно здійснюватиметься робота із фразеологізмами, залежатиме мовленнєвий, етноментальний і психічний розвиток дітей.

Українська і зарубіжна фразеологія представлена працями таких науковців, як: Ш. Баллі, Л. Булаховський, В. Виноградов, М. Демський, А. Коваль, Т. Космеда, О. Потєбня, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Д. Ужченко та ін. У сучасній лінгводидактиці проблема використання фразеологізмів розглядалася вченими в різних напрямках: розвиток зв'язного висловлювання, образного мовлення, формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей (А. Богуш, Р. Боша, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Горбунова, Г. Куршева, Н. Луцан, М. Пентилюк, О. Піщухіна, О. Судакова, О. Трифонова); робота з художньою книгою і літературний розвиток дошкільників (М. Алексєєва, Х. Барна, Є. Водовозова, Н. Гавриш, Л. Гурович, Р. Жуковська, Н. Карпинська, М. Коніна, Л. Панкратова, Л. Пеньєвська, С. Русова, Є. Тихєєва, О. Ушакова, К. Ушинський, С. Чемортан, А. Шибицька); засвоєння дітьми переносного значення слів та іносказань (Л. Калмикова, Л. Колунова, І. Митькіна, Ю. Руденко, О. Ушакова, В. Харченко); зміст словникової, зокрема фразеологічної роботи (Г. Бавикіна, А. Богуш, А. Бородич, В. Гербова, А. Іваненко, Н. Іванова, В. Коник, М. Коніна, К. Крутій, Н. Кудикіна, В. Логінова, Н. Луцан, Ю. Ляховська, Н. Савельєва, Л. Федоренко, В. Ядешко, В. Яшина); усвідомлення і розуміння таких образних засобів мовлення, як емоційна лексика, прислів'я, приказки, стійкі сполуки (Н. Гавриш, Н. Горбунова, А. Ількова, А. Лаврентьєва, І. Митькіна, І. Попова, А. Смага, Є. Ставцева, О. Судакова); особливості засвоєння семантики слів (А. Арушанова, Л. Бірюк, Н. Кирста, О. Максаков, Є. Савушкіна, О. Сомкова, Ф. Сохін, Є. Струніна, І. Хом'як). Натомість проблема цілеспрямованої роботи з фразеологізмами в дошкільних навчальних закладах не була предметом спеціального дослідження. Труднощі під час роботи з фразеологізмами констатували вихователі дошкільних закладів через відсутність комплексного науково-методичного забезпечення цієї ланки розвивальної мовленнєвої роботи.

Отже, було виявлено низку суперечностей між:

– вимогами Базового компонента дошкільної освіти щодо збагачення мовлення дітей фразеологізмами та реальним станом словникової роботи з дітьми в сучасних дошкільних навчальних закладах;

– потребою педагогічної практики дошкільної освіти в методичному забезпеченні словникової роботи і відсутністю розробленої методики щодо збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти «Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: теорія і практика» (№ 0112U004569), що входить до тематичного плану Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 9 від 27.06.2008 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 2 від 30.03.2010 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру феномена «збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами»; уточнити поняття «фразеологічні одиниці».

2. Розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні вживання фразеологізмів у мовленні дітей старшого дошкільного віку.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

4. Розробити та експериментально перевірити методику збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – експериментальна методика збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

Гіпотеза дослідження: збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- насиченість змісту мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами з урахуванням їхнього віку;
- забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого та переносного значення слів, фразеологізмів;
- поетапне введення фразеологізмів у мовлення дітей старшого дошкільного віку;
- занурення дітей в активну емоційно забарвлену фразеологізмами мовленнєву діяльність.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз лінгвістичної, психолінгвістичної, психологічної, педагогічної, лінгводидактичної та навчально-методичної літератури, програмно-методичних матеріалів з проблеми збагачення словника дітей старшого дошкільного віку і зокрема, фразеологізмами, з метою визначення об'єкта, предмета, гіпотези, завдань дослідження, обґрунтування педагогічних умов; емпіричні – анкетування вихователів, бесіди з дітьми та батьками, індивідуальне опитування, спостереження за мовленням дітей, діагностика, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) з метою виявлення наявних рівнів уживання дітьми фразеологізмів; методи математичної статистики – кількісний та якісний аналіз експериментальних даних щодо збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами.

Експериментальною базою дослідження виступили: ДНЗ № 9 «Сонечко», № 10 «Любовонька» м. Переяслав-Хмельницького, № 21 «Ластівка» м. Хмельницького, Центр розвитку дитини «Сонечко» смт. Драбів Черкаської обл., Школа раннього розвитку «Мандаринка» м. Києва. Експериментом було охоплено 285 дітей, 35 вихователів ДНЗ.

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше: визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови збагачення мовлення дітей фразеологізмами (насиченість змісту мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами з урахуванням їхнього віку; забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого та переносного значення слів, фразеологізмів; поетапне введення фразеологізмів у мовлення дітей старшого дошкільного віку; занурення дітей в активну емоційно забарвлену фразеологізмами мовленнєву діяльність); з'ясовано сутність і структуру феномена «збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами»; визначено критерії (семантичний, прагматичний, експресивно-стилістичний) з відповідними показники та схарактеризовано рівні вживання дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмів (високий, достатній, середній, низький, латентний); уточнено поняття «фразеологічні одиниці»; набула подальшого розвитку методика збагачення словника дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено діагностувальну й експериментальну методика збагачення мовлення дітей

старшого дошкільного віку фразеологізмами; зміст фразеологічних ігор, вправ і завдань, що позитивно впливають на розвиток фразеологічно-комунікативних навичок у дітей. Матеріали дослідження можуть бути використані в роботі вихователів дошкільних навчальних закладів, у розробці програм навчання і виховання дітей, у процесі розробки методичних посібників для ДНЗ, у лекційному навчальному курсі «Дошкільна лінгводидактика», у післядипломній освіті вихователів ДНЗ.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (акт про впровадження № 852 від 10.09.14 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 502/1 від 10.09.14 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (акт про впровадження № 30.3/1776 від 30.12.14 р.), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (акт про впровадження № 68-15-06 від 09.01.15 р.), ДНЗ № 9 «Сонечко» м. Переяслав-Хмельницького (акт про впровадження № 81 від 12.09.14 р.), № 10 «Любовонька» м. Переяслав-Хмельницького (акт про впровадження № 139 від 11.09.14 р.), № 21 «Ластівка» м. Хмельницького (акт про впровадження № 01-23-32 від 10.09.14 р.), № 2 «Колобок» смт. Віньківці Хмельницької області (акт про впровадження № 12 від 16.09.14 р.), «Струмочок» с. Будище Черкаського району Черкаської області (акт про впровадження № 18 від 12.09.14 р.), № 634 м. Києва (акт про впровадження № 61 від 11.09.14 р.), Школи раннього розвитку «Мандаринка» м. Києва (акт про впровадження № 43 від 12.09.14 р.), Центру розвитку дитини «Сонечко» смт. Драбів Черкаської області (акт про впровадження № 16 від 12.09.14 р.).

Особистий внесок автора в роботі у співавторстві [19] полягав у репрезентації підходів до розроблення методики збагачення мовлення дітей фразеологізмами з опорою на психолінгвістичну теорію як методологію емпіричного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено на наукових зібраннях різних рівнів: III міжнародному симпозіумі «Світ соціальних комунікацій» (Київ, 2013); міжнародних педагогічних конгресах «Теоретико-методичні засади передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі» (Миколаїв, 2012), «Розвиток особистості в сучасному медіа-просторі» (Луганськ, 2013), X International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics (Moscow, 2013); міжнародних науково-практичних конференціях: «Научный поиск в воспитании: парадигмы, стратегии, практика» (Севастополь, 2008), «Актуальні проблеми психолінгвістики» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Сучасне дошкільня: реалії та перспективи» (Київ, 2009, 2012, 2014), V міжнародних читаннях «Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації» (Херсон, 2009), «Гене́за буття особистості» (Київ, 2011), «Психолінгвістика в сучасному

світі» (2011, 2012, 2013, 2014), «Развитие детской речи и творчества: традиции и перспективы» (Москва, 2012), «Безпека життєдіяльності і охорона здоров'я дітей і молоді ХХІ сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2013, 2014), «Актуальные проблемы речевого развития дошкольников и детского творчества в современном обществе» (Тула, 2013), «Проблемы онтолингвистики» (Санкт-Петербург, 2013), «Проблеми емпіричних досліджень у психології» (Київ, 2013), «Развитие языковых и творческих способностей в дошкольном детстве» (Москва, 2013), «Инновационная деятельность в дошкольных образовательных учреждениях» (Москва-Пушкино, 2013), «Педагогика и психология как ресурс развития современного общества» (Рязань, 2013), «Инновационная деятельность в дошкольном образовании» (Москва-Пушкино, 2014), «Актуальні проблеми психолінгвістики та психології мовлення особистості» (Луцьк-Світязь, 2014), «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (Одеса, 2014); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «В. О. Сухомлинський і сучасність: до 90-річчя з дня народження В. О. Сухомлинського» (Одеса, 2008), «Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Дошкільна і початкова освіта: досягнення, проблеми, перспективи» (Мукачево, 2012), круглому столі, присвяченому науковій творчості І. О. Синиці «Наукова спадщина І. О. Синиці в контексті сучасної педагогічної психології» (Київ, 2012), «Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників» (Алупка, 2013), «Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2013), всеукраїнському науково-методичному семінарі «Інноваційні технології в дошкільній освіті України: забезпечення психологічного благополуччя дитини» (Київ, 2014), «Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників» (Київ, 2014); всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2014); семінарах-практикумах для працівників дошкільних навчальних закладів.

Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри педагогіки та методики дошкільної освіти Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (2008–2014 рр.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 19 публікаціях автора, з них 7 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у науковому зарубіжному періодичному виданні, 9 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають результати дослідження, з них 1 – у співавторстві.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (305 найменувань, із них 13 – іноземною мовою, що обіймають 28 сторінок), 16 додатків. Загальний обсяг роботи – 237 сторінок. Основний текст дисертації викладено на 167 сторінках. Робота містить 20 таблиць, що обіймають 16 самостійних сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення здобутих результатів, подано дані про апробацію основних положень і структуру дисертації.

У **першому розділі «Теоретичні засади збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами»** представлено результати аналізу лінгвістичної, психолінгвістичної та лінгвометодичної літератури, присвяченої фразеології української мови, а також методичних підходів і програмових вимог до збагачення мовлення дітей фразеологізмами у ДНЗ. З'ясовано, що найзручнішим родовим найменуванням на позначення мовної одиниці, що є першоелементом фразеології, визнано термін «фразеологічна одиниця», або «фразеологізм».

Фразеологізми визначено як самостійні одиниці мови, що характеризуються цілісним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями, відтворюваністю. Сукупність мовних одиниць, яким властиві ці риси, становить обсяг фразеології будь-якої мови. Утворившись переважно на семантико-граматичному ґрунті, фразеологічні одиниці змістом і походженням суттєво вирізняються від вільних синтаксичних сполучень, для яких характерним є пряме значення кожного слова та які створюються щоразу, коли є потреба побудувати ту чи ту одиницю мовленнєвого спілкування. Фразеологічним утворенням характерні цілісні значення, вони відтворюються як уже готові для мовленнєвого вжитку. Фразеологічна одиниця виникає в результаті переосмислення вільного словосполучення: слова-компоненти внаслідок метафоризації втрачають своє номінативне значення і в складі фразеологізму набувають нового змісту (Л. Авксентьев, Ш. Баллі, Л. Булаховський, В. Виноградов, С. Гаврин, В. Даль, О. Кунія, О. Потебня, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Ф. Фортунатов, О. Шахматов, Л. Щерба та ін.).

Психолінгвістичний аспект функціонування фразеологізмів у мовленні досліджували такі вчені, як А. Величко, О. Брейн, Р. Гіббс, Дж. Данбар, Р. Джекендоф, Н. Дмитрюк, Дж. Ейтчисон, О. Залевська, М. Ковшова, В. Левелт, А. Новікова, Д. Свінн, Г. Степанова, Є. Тарасов, О. Шумиліна та ін. Зауважується необхідність розпізнавати фразеологізми за такими одиницями: мовними – як мовний стандарт, літературна норма; психологічними – поняття метамови, а також імпліцитні й експліцитні знання з фразеології; психолінгвістичними – як оперативні мовленнєві одиниці, які, зазнаючи редукації та трансформації в мовленні мовця, набувають відмінностей від норми, тобто від фразеологізмів за канонічною формою (Л. Калмикова). У розділі подано аналіз праць класиків педагогіки (Є. Водовозова, Р. Жуковська, Л. Пеньєвська, С. Русова, І. Срезневський, В. Сухомлинський, Є. Тихеева, О. Усова, К. Ушинський, Є. Фльорина) щодо засвоєння дітьми малих жанрів фольклору, створених

народом у процесі історичного розвитку, їх впливу на вміння дітьми виражати свої думки, розвитку «дару слова» й етикету рідної мови. Збагачення мовлення дітей малими жанрами фольклору як складниками словникової роботи в ДНЗ розкрито в роботах А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, А. Ількової, Н. Луцан, Ю. Руденко та ін. Окремі аспекти розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку, в яких дотично йдеться про фразеологічні одиниці, подано в дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горбунової, І. Попової, О. Ушакової (образне, поетичне мовлення), Ю. Руденко (експресивне мовлення), І. Митькіної, М. Терзієвої (особливості засвоєння фразеологізмів). Проблема збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами не була предметом дослідження дошкільної лінгводидактики.

Аналіз чинних програм з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку засвідчив наявність низки завдань щодо збагачення словника дітей фразеологізмами, натомість результати анкетування вихователів і бесіди з ними виявили недостатню роботу вихователів у цьому напрямі та надали можливість урахувати їхню думку щодо здатності дітей розуміти і вживати фразеологізми у процесі відповідного навчання та необхідного методичного забезпечення.

У другому розділі «Критеріальний підхід до збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами» обґрунтовано критерії і показники, схарактеризовано рівні вживання фразеологізмів у мовленні дітей старшого дошкільного віку.

На констатувальному етапі експерименту було визначено критерії з відповідними показниками. Семантичний критерій з показниками: лексичний (розуміння семантики прямого значення слів-компонентів фразеологізмів); метафоричний (розуміння фразеологічного (переносного) значення); концептуальний (розуміння змістовного обсягу слова-концепта – компонента фразеологізму). Прагматичний критерій з показниками: активність у вживанні фразеологізмів; правильність їх відтворення; доречність актуалізації фразеологізмів у тій чи тій ситуації спілкування. Експресивно-стилістичний критерій з показниками: оцінність (надання через ужиті фразеологізми схвальної чи несхвальної характеристики предметам, людям, ситуаціям); емоційність (відображення в мовленні настрою, емоцій, почуттів, переживань засобами фразеологізмів); образність (здатність розуміти й використовувати у висловлюваннях мовні одиниці, що актуалізують наочно-чуттєві уявлення).

Дані, отримані за окресленими критеріями і показниками, виступили підґрунтям для виокремлення рівнів уживання фразеологізмів у мовленні дітей старшого дошкільного віку: високий, достатній, середній, низький і латентний.

Високий рівень. Діти цього рівня розуміють пряме значення слів-компонентів фразеологізмів, переносне значення фразеологізмів і значення

фразеологізмів із словами-концептами, самостійно (без вимоги вихователя) й активно вживають їх як у монологічних висловлюваннях, так і в спонтанному спілкуванні, граматично правильно відтворюють фразеологізми, не змінюючи канонічної форми, доречно актуалізують фразеологізми в мовленні (як діалогічному, так і монологічному). Мовлення дітей експресивно забарвлене, образне, в ньому наявні фразеологізми зі словами-концептами, схвальною і несхвальною характеристиками, яскраво вираженою емоційністю.

Достатній рівень. Діти цього рівня розуміють фразеологізми зі словами-концептами, пряме значення слів-компонентів, переносне значення фразеологізмів не шляхом пояснення, а лише за умови вибору його із наданих їм варіантів відповідей. Їхнє мовлення характеризується образністю. Ці діти вживають фразеологізми в мовленні здебільшого за вимогою вихователя або в процесі переказу казки; відтворюють фразеологізми в канонічній формі; недоречно вживання фразеологізмів не зафіксовано. Оцінність представлена здебільшого негативними стилістично заниженими характеристиками, емоційність мовлення передається дітьми фразеологізмами, що відтворюють емоційні стани (захоплення, радість, подив, здивування, образа, розгубленість).

Середній рівень. До цього рівня віднесено дітей, які в переважній більшості розуміють пряме значення слів-компонентів фразеологізмів, але не можуть пояснити переносне значення слів. Водночас вони здатні виявити значення фразеологізму із числа поданих їм значеннєвих варіантів; розуміють пряме значення слів-концептів, що є складовими фразеологізмів. Діти вживають фразеологізми за умови нагадування вихователя тільки у процесі переказу казки. При відтворенні окремих фразеологізмів діти, віднесені до цього рівня, припускають траспозицію (будь-яку зміну канонічної форми фразеологізму) і редукацію (скорочення компонентного складу фразем), недоречно вживають фразеологізми у спонтанному мовленні, не враховують різні ситуації спілкування, не розуміють призначення того чи того фразеологізму. У їхньому мовленні відсутні оцінність і емоційність; образність мовлення зумовлювалося здебільшого фразеологізмами, що були вжиті при переказі казок.

Низький рівень. Діти цього рівня не можуть пояснити прямі значення слів-компонентів фразеологізмів. У процесі їх сприймання в них виникають випадкові асоціації, далекі від переносного значення; в мовленні цих дітей відсутні будь-які фразеологізми.

Рівень латентного розвитку. Діти цього рівня не розуміють і не пояснюють ні прямого, ні фразеологічного значення слів; у всіх випадках вербальної взаємодії з ними щодо фразеологізмів діти мовчать.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що високого рівня вживання фразеологізмів у мовленні старших дошкільників в

обох групах (ЕГ і КГ) не було виявлено. На достатньому рівні перебувало 20,4% дітей ЕГ і 19,6% – КГ. Переважна більшість дітей засвідчили середній рівень (49,3% ЕГ і 50,3% КГ). На низькому рівні було 22,5% дітей ЕГ і 21,7% – КГ. Рівень латентного розвитку становив 7,8% в ЕГ і 8,4% – КГ.

Збагаченість мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами визначалася за формулою $K_{вжив.} = (m / n) \cdot 100\%$, де $K_{вжив.}$ – коефіцієнт вживання фразеологізмів; m – кількість дітей, мовлення яких характеризувалося показниками певного рівня вживання фразеологізмів; n – загальна кількість дітей.

У третьому розділі «Експериментальна методика збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами» висвітлено поетапну експериментальну методику збагачення мовлення дітей фразеологізмами; прописано принципи укладання фразеологічного словника для дітей старшого дошкільного віку; подано систему мовленнєвих вправ, ситуацій, ігор із використанням фразеологізмів; презентовано порівняльні результати рівнів уживання фразеологізмів дітьми старшого дошкільного віку.

Започатковуючи формувальний етап експерименту, було визначено педагогічні умови збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами, а саме: насиченість змісту мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами з урахуванням їхнього віку; забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого і переносного значення слів, фразеологізмів; поетапне введення фразеологізмів у мовлення дітей старшого дошкільного віку; занурення дітей в активну емоційно забарвлену фразеологізмами мовленнєву діяльність. Відбір педагогічних умов зумовлювався необхідністю реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти, змісту програм виховання і навчання з урахуванням вікових можливостей дітей старшого дошкільного віку розуміти переносні значення різних видів фразеологізмів як за структурою, так і семантикою. Це допомагало дітям зрозуміти їх пряме і переносне значення, досягти вільного, доречного, влучного вживання та своєчасної актуалізації фразеологічних одиниць у розмовному мовленні дітей, оволодіти елементами національно-забарвленої фразеологічної культури мовлення та розвинути його експресивність (оцінність, емоційність, образність).

Підґрунтям розробки експериментальної методики збагачення мовлення дітей фразеологізмами виступили такі принципи: розвиток чуття фразеологічного мовлення; увага до семантики фразеологізмів; розуміння дітьми денотативного, конотативного і стилістичного значення фразеологізмів; випереджальний розвиток наявного в дітей фразеологічного (пасивного) словника й поступової актуалізації активного словника; врахування ступеня метафоричності значень різних типів фразеологізмів; орієнтування на стилістично забарвлені фразеологізми в роботі зі збагачення мовлення дітей.

На пропедевтичному етапі дослідження було укладено словник фразеологізмів для дітей старшого дошкільного віку. У процесі укладання словника дотримувалися таких принципів: урахування рівня володіння дітьми фразеологізмами рідної мови; значимість фразеологізму для розуміння дітьми смислу художнього твору; необхідність фразеологізму для засвоєння змісту знань, рекомендованих програмами ДНЗ; значимість фразеологізму для вирішення виховних та освітніх завдань; віднесеність їх до загальнонавчальної лексики і доступності для дітей; відбір фразеологізмів для різних сфер життєдіяльності дітей; комунікативна доцільність уведення фразеологізму в словник; частота вживання фразеологізму в мовленні дорослих, з якими спілкуються діти тощо.

Збагачення мовлення дітей фразеологізмами здійснювалося поетапно. Метою першого – діагностично-збагачувального – етапу було уточнення розуміння дітьми наявних у їхньому активному і пасивному мовленні фразеологізмів та збагаченні активного мовлення дітей новими фразеологізмами. На цьому етапі реалізовано такі педагогічні умови, як: насичення змісту мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами з урахуванням їхнього віку; забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого і переносного значення слів, фразеологізмів.

Змістом першого етапу виступили різноманітні методи і прийоми роботи з фразеологізмами на заняттях з розвитку мовлення, художньо-мовленнєвої діяльності та народознавства. Дітям було запропоновано систему вправ як на розуміння значення фразеологізмів, так і на вживання. Для того, щоб діти зрозуміли переносне значення фразеологізмів, використано вправи на: смислове пояснення та заміни фразеологізму його синонімом; показ краси зовнішньої форми фразеологізмів (зверталась увага дітей на те, як український народ умів чемно і красиво сказати про людину, яка надмірно багато сміється («смішинка до рота потрапила»)); про красу і різнобарв'я осені, коли всі рослини змінюють свій колір, зелені листя стають червоними, а потім зовсім жовтіють і опадають – «золота осінь»; порівняння смислових відтінків образних словосполучень та їх синонімічної заміни фразеологізмом («яблуку ніде впасти» – «кроку ніде ступити» – «як оселедці в бочці»); розтлумачення образного виразу контекстуальним синонімом; пояснювали, коли і відносно кого люди використовують у своєму мовленні вираз «піджати хвіст» (тоді, коли: та чи та людина злякалася чого-небудь, поводитися зухвало, а потім стала більш скромною, була дуже необережною, надмірно сміливою, а стала обережнішою). З метою стимулювання вживання фразеологізмів дітьми в усному мовленні використовували такі вправи: повторення фразеологізмів за вихователем; вживання фразем у відповідь на запитання вихователя (як ви розумієте, що означає «ловити гав», «смішинка до рота потрапила»); евристичні запитання та

індивідуальні бесіди, на зразок: «як кажуть про дітей і людей, які вміють мовчати та не говорити зайвого?»

Метою другого – когнітивно-збагачувального – етапу було збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку новими фразеологізмами, пов'язаними з різними видами діяльності дітей. На цьому етапі реалізовано такі педагогічні умови: забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого та переносного значення слів, фразеологізмів та поетапне введення фразеологізмів у мовлення дітей старшого дошкільного віку.

У навчально-мовленнєвій діяльності дітям було запропоновано синонімічне співставлення, пропонувалося пояснити зміст двох виразів з метою наочного переконання в тому, що діти розуміють, до кого конкретно стосуються ці вислови. На занятті з образотворчого мистецтва (аплікації), звертаючись до дитини, вживали фразеологізм, що засвідчує подив («я диву даюся»), здивування («скажи мені на милість»). Під час виконання малюнка «Дерево взимку» просили дітей пригадати, який вигляд мали зимові дерева під час спостереження за ними під час прогулянки. Будували сполучення і речення фразеологічного типу, що були спроможні сконденсовано та стисло передати певну ситуацію із життя дітей. Проводилася бесіда «Корисна їжа», а також бесіди, які допомагали дітям зрозуміти зміст окремих фразеологізмів (наприклад, розширення значення слова «гострий»). Збагачення імпресивного мовлення дітей здійснювалося на заняттях і поза ними: діти переказували казки («Вовк і козенята», «Журавель і лисиця», «Маша і ведмідь», «Троє поросят»).

У пізнавальній діяльності відбувався аналіз фразеологізмів і пояснення їх значення. Вихователем уживалися доречні для тієї чи тієї ситуації спілкування з дітьми фразеологізми, які природно й невимушено впліталися в різні організаційні форми та режимні моменти роботи з дітьми під час: ранкової зустрічі дітей, перед сніданком, під час прогулянок, обіду, у процесі спостережень. Відбувалось обговорення з дітьми їхнього ставлення до найближчого оточення, дорослих – членів родини. У процесі спостереження використовували образні вирази, через антонімічні протиставлення діти краще розуміли смисл окремих фразеологізмів, а відтак, і розуміння моральних учинків: прояви жадібності окремих дітей, під час бесіди про значення щирості, дружні, товариські взаємини між дітьми (використання фразеологізму-прислів'я «Згода буде, а незгода руйнує»). У бесіді з теми «Сказано-зроблено» використовували фразеологічні антоніми, смислові й логічні сутності яких привертали увагу дітей до протилежності їх значень. У такий спосіб досягався найкращий результат щодо розуміння дітьми семантики фразеологізмів. У другій половині дня проводилися з дітьми бесіди, у процесі яких роз'яснювалася семантика фразеологізмів, зокрема: «Одяг дівчаток та хлопчиків», «На наших вулицях ходимо безпечно». Відбувався

поступовий перехід від прямого значення словосполучення до переносного, тобто розуміння дітьми процесу розкриття образного значення запропонованого фразеологізму «золоті руки» перед вивченням вірша «Про золоті руки» (М. Познанська).

В ігровій діяльності добирали фразеологізми за завданням вихователя до різних життєвих ситуацій і подій, відтворювали (наочно) реальну ситуацію засобами фразеологізмів, за змістом картинок досягали послідовного переосмислення багатозначних фразеологізмів («Ганяти за двома зайцями», «Яблуку ніде впасти», «Як сніг на голову», «Довести діло до кінця», «Докласти зусиль» тощо).

Метою третього – прагматично-збагачувального – етапу було занурення дітей в активну мовленнєву, художньо-мовленнєву та ігрову діяльність, що були спрямовані на активізацію вживання дітьми фразеологізмів. На цьому етапі реалізовано всі педагогічні умови.

У процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітям після читання художніх творів пропонували дібрати серед відомих їм фразеологізмів такі, що характеризували літературних героїв і персонажів казок чи опис подій. У процесі бесіди за змістом художнього твору «Таємне стає явним» (В. Драгунський) вихователь пропонував дітям виокремити фразеологізми (Які вирази ви запам'ятали? Чому завжди таємне стає явним?), стимулювали дітей віднайти в тексті образні вирази. Заохочували вживати в мовленні фразеологізми як у процесі переказу, так і в нестимульованому мовленні. Для активізації використання дітьми фразеологізмів пропонувалися завдання на: знаходження смислових невідповідностей у тексті для точності слововживання засобами фразеологізмів; розповідь і опис, які б започатковувались або завершувались фразеологізмом; складання розповідей та казок з використанням фразеологізмів; завершення фразеологізму відтворення якого розпочав вихователь; добір фразеологізмів для характеристики літературних героїв і персонажів казок, подій. Відбувався добір дітьми відповідних до смислу художніх творів фразеологізмів, пропонувалось у процесі переказу вживати незвичайні виразні вислови, до прочитаних художніх творів та уривків з них діти добирали фразеологізми – заголовки.

На цьому етапі діти виконували завдання креативного характеру на самостійне складання казок, небилиць, розповідей, міркувань з обов'язковим уживанням незвичайних, виразних, влучних і точних виразів на запропоновані теми («Довести справу до кінця», «Знати на зубок», «Зарубати собі на носі»).

Фразеологічні сполуки, крилаті вислови, прислів'я викликали в дітей інтерес до побудови монологів, заохочували розповідати, не відступаючи від теми, загострювали увагу на змісті висловлюваного, допомагали концентровано відобразити головну думку, передбачену смислом фразеологізму, і стисло розгортати зміст розповіді.

На заняттях з розвитку мовлення вчили дітей фразеологічно ускладнювати діалог, обирали відповідні фразеологізми і складали з ними речення, творчі розповіді чи описи тварин, зовнішнього вигляду ляльки, предметів, поведінки дітей тощо. Активізація вживання дітьми фразеологізмів у різних ситуаціях повсякденного спілкування відбувалася різними прийомами: запитання, нагадування, спонування, а також передбачалося створення таких навчальних і життєвих ситуацій, за яких діти були «вимушені» вживати в мовленні формули незвичайних вітань з використанням відомих фразеологізмів. На прогулянці проводились ігри «Закінчи речення», «Яке слово пропущено?», «Що означає цей вираз?», «Добери потрібне прислів'я, приказку, фразеологізм» на відповідну тему («Недружні стосунки», «Дружні стосунки», «Красива осінь», «Дощова осінь»).

Стимулювали дітей вживати фразеологізми в різних навчальних та ігрових ситуаціях: за картинкою («гав ловити», «крутитися як білка в колесі», «наче кіт наплакав», «вовк в овечій шкурі»); за серією сюжетних картинок («як кіт із собакою», «байдики бити», «умиватися дрібною сльозою», «накивати п'ятами»); за пантомімою («як укопаний», «як ведмідь», «як ворона», «їсти за трюх», «гладити по головці», «валитися з ніг», «втупити очі», «задерти ніс», «як горохом об стіну»); за фрагментом мультфільмів «Маша і ведмідь» («на одній нозі крутиться», «і вухом не виде», «хоч стій, хоч падай», «оце я кашу заварила»); за загадками («пекти раків», «ловити гав», «на вербі груші»); за фрагментами художнього твору («як вітром здуло», «очам своїм не повірити»).

Активізація вживання фразеологізмів відбувалась і в ігровій діяльності дітей: «Чарівна торбинка», «Скажи по-іншому», «Назви незвичайні вирази про...» (красу дівчини, впертість дитини, її працелюбність, лінощі, про кмітливих, сором, радість, недружелюбність), «Хто більше запам'ятав приказок, красивих слів?» і ін.

Мовленнєві вправи, які було запропоновано на заняттях, вимагали від дітей довільності в доборі та вживанні фразеологізмів на: надання оцінки (позитивної чи негативної) ситуаціям, поведінці дітей чи окремих персонажів засобами фразеологізмів за навідними запитаннями вихователя; вираження почуттів і емоційних станів дітей-мовців засобами експресивних мовних одиниць; передавання внутрішніх якостей персонажів дитячих творів виражальними засобами фразеології; відтворення засобами фразеологізмів внутрішнього стану дорослих, дітей чи персонажів із художніх творів для дітей. Усі ці вправи передбачали як використання дітьми фразеологізмів, так і їх тлумачення.

Метою четвертого – підсумково-збагачувального – етапу було закріплення мовленнєвих умінь і навичок дітей розуміти та вживати фразеологізми. На цьому етапі було реалізовано всі педагогічні умови. З цієї метою було розроблено серію дидактичних ігор («Швидко відшукай і поясни», «Лото», «Весела граматики», «Хто перший?», «Скажи влучно»

тощо. Проводили ігри-драматизації гумористичної спрямованості, конкурси-вікторини на придумування дітьми казок, небилиць з наступним розігруванням їх у ролях. Діти виконували творчі завдання на: вибір із запропонованих їм фразеологізмів («Не все коту Масниця», «Заячий дух», «П'яте колесо до воза», «На сьомому небі», «Друзі пізнаються в біді», «Сказано – зроблено») експресивних заголовків до складених ними розповідей, казок; відтворювали у творчих розповідях і міркуваннях смисл запропонованих фразеологізмів («Берегти як зіницю ока», «З голови до п'ят», «На швидку руку», «Вовків боятися – в ліс не ходити», «Переливати з пустого в порожнє», «Їхати зайцем»); описували зовнішній вигляд дітей з використанням народних порівнянь фразеологічного змісту.

На прикінцевому етапі було проведено контрольний зріз для з'ясування ефективності розробленої експериментальної методики збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами за методикою аналогічною констатувальному етапу.

Порівняльні кількісні дані за рівнями вживання фразеологізмів дітьми старшого дошкільного віку на констатувальному (КЕ) і прикінцевому (ПЕ) етапах подано в таблиці.

Таблиця

Порівняльні результати рівнів уживання фразеологізмів дітьми старшого дошкільного віку на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту

Рівні уживання фразеологізмів дітьми	ЕГ 142 дитини				КГ 143 дитини			
	КЕ		ПЕ		КЕ		ПЕ	
	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%
Високий	–	–	50	35,2	–	–	–	–
Достатній	29	20,4	58	40,8	28	19,6	30	21
Середній	70	49,3	26	18,4	72	50,3	78	54,5
Низький	32	22,5	8	5,6	31	21,7	26	18,2
Латентний	11	7,8	–	–	12	8,4	9	6,3

Як засвідчує таблиця, в рівнях розвитку вживання фразеологізмів дітьми старшого дошкільного віку ЕГ відбулися відчутні позитивні зміни. Якщо на констатувальному етапі високий рівень був відсутній, то на прикінцевому етапі високого рівня досягли 35,2% дітей; на достатньому рівні стало 40,8% дітей (було 20,4%); середній рівень засвідчили 18,4% дітей (було 49,3%); на низькому рівні залишилося 5,6% дітей (було 22,5%). На латентному рівні не залишилося жодної дитини (було 7,8%).

У контрольній групі на прикінцевому етапі високий рівень розвитку вживання фразеологізмів був відсутній, як і на констатувальному етапі.

Достатнього рівня досягли 21% (було 19,6%) дітей; середній рівень було виявлено у 54,5% (було 50,3%) дітей; низький рівень засвідчили 18,2% дітей (було 21,7); на латентному рівні розвитку вживання фразеологізмів залишилося 6,3% (було 8,4%) дітей. Отримані на контрольному етапі експерименту дані щодо позитивних змін, які відбулися в пасивному й активному фразеологічному словниках дітей старшого дошкільного віку в ЕГ, дають можливість стверджувати про ефективність розробленої й упровадженої на формувальному етапі експерименту методики збагачення мовлення дітей фразеологізмами.

Дані, отримані в дослідженні, дають підстави для таких **висновків**:

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами; визначено й обґрунтовано педагогічні умови, розроблено експериментальну методику збагачення мовлення дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмами.

1. Визначено феномен «збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами» як цілеспрямований лінгводидактичний процес розвитку в них імпресивного й експресивного мовлення в їх єдності засобами фразеологічних одиниць рідної мови.

2. Уточнено сутність поняття «фразеологічні одиниці» як надслівні, семантично-цілісні, відносно стійкі, відтворювані й переважно експресивні явища, що виконують характеризуючо-номінативну функцію; розглядаються в якості макроодиниці – багатовекторного і багатовимірного феномена, що аналізуються не за елементами, а за одиницями та визначаються як різні за функціями та значеннями своєрідні мікроодиниці: мовні, психологічні й психолінгвістичні. Фразеологізми є найпоширенішими в розмовно-побутовому стилі мовлення виразами. Вони постають як важливі для мовленнєвого розвитку дітей комунікативні засоби, забезпечують лаконічність індивідуального мовлення, його образність, виразність, точність й одночасно емоційність та експресивність, вносять у нього перлини народно-авторської думки, полегшують процес активного мовлення.

3. Розроблено критерії і показники збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами. Семантичний критерій з показниками: лексичний, метафоричний, концептуальний. Прагматичний критерій з показниками: активність у вживанні фразеологізмів, правильність їх відтворення, доречність актуалізації фразеологізмів у тій чи тій ситуації спілкування. Експресивно-стилістичний критерій з показниками: емоційність, оцінність, образність. Виявлено та схарактеризовано рівні вживання фразеологізмів у мовленні дітей старшого дошкільного віку: високий, достатній, середній, низький, латентний. З'ясувалося, що більшість дітей старшого дошкільного віку перебували на середньому та низькому рівнях.

4. Виявлено особливості розуміння та використання дітьми старшого дошкільного віку фразеологізмів: специфічно дитяче розуміння лише прямого значення слів-компонентів фразеологізму; первинне часткове розуміння переносного значення фразеологізмів, що пояснюється конкретним прикладом, пов'язаним із життєдіяльністю самої дитини чи інших людей; розумінні значення фразеологізмів шляхом вибору правильного варіанта з числа поданих значень; розуміння значення фразеологізмів зі словами-концептами. З'ясовано, що характерна для дітей конкретизація при інтерпретуванні фразеологізмів пояснюється, з одного боку, тим, що вони починають вникати в переносне значення фразеологізмів, а з іншого – недостатнім соціальним досвідом, який заважає їм піднятися без відповідного навчання на вищі сходинки узагальнення.

5. Встановлено, що ступінь розуміння переносного значення фразеологізму залежить у дітей від багатьох чинників: розуміння прямого значення кожного окремого слова фразеологізму; близькості життєвого досвіду, зафіксованого в прямому значенні; розвитку абстрактного мислення і образного мовлення; загального когнітивного й емоційно-вольового розвитку дітей. Культурно-змістовий обсяг представлених у фразеологізмах концептів, що їх опановують діти, виявляються ширшими, ніж лаконічні словникові дефініції, якими вони володіють.

6. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами, як-от: насиченість змісту мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами з урахуванням їхнього віку; забезпечення повноцінного сприймання і розуміння дітьми старшого дошкільного віку прямого та переносного значення слів, фразеологізмів; поетапне введення фразеологізмів у мовлення дітей старшого дошкільного віку; занурення дітей в активну емоційно забарвлену фразеологізмами мовленнєву діяльність.

7. Теоретичними засадами створення експериментальної методики збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами виступили такі принципи: розвиток чуття фразеологічної мови; увага до семантики фразеологізмів; розуміння дітьми денотативного, конотативного і стилістичного значення фразеологізмів; випереджальний розвиток наявного в дітей фразеологічного (пасивного) словника й поступової актуалізації активного словника; врахування ступеня метафоричності значень різних типів фразеологізмів; орієнтування в роботі зі збагачення мовлення дітей фразеологізмами на стилістично забарвлені фразеологізми.

8. Розроблено й експериментально перевірено методику збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами (діагностично-збагачувальний, когнітивно-збагачувальний, прагматично-збагачувальний, підсумково-збагачувальний етапи), що передбачала розвиток як пасивного, так і активного фразеологічного словника дітей, здатність сприймати та

розуміти значення фразеологізмів, доречно вживати їх у різних комунікативних актах.

За результатами прикінцевого зрізу, високого рівня розвитку вживання фразеологізмів досягли 35,2% дітей експериментальної групи (на КЕ він був відсутній), у контрольній групі високий рівень був відсутній, як на КЕ, так і на ПЕ; достатнього рівня – 40,8% (КЕ – 20,4%) дітей експериментальної і 21% (КЕ – 19,6%) контрольної груп. Середній рівень засвідчили 18,4% (КЕ – 49,3%) дітей експериментальної і 54,5% (КЕ – 50,3%) контрольної груп. На низькому рівні залишилося 5,6% (КЕ – 22,5%) дітей експериментальної і 18,2% (КЕ – 21,7) контрольної груп. Латентний рівень розвитку був відсутній в експериментальній групі (КЕ – 7,8%), у контрольній групі на цьому рівні залишилося 6,3% дітей (КЕ – 8,4%).

Якісні зміни в ЕГ відбулися завдяки інтеграції семантичного та прагматично-експресивного змістового компонентів, а також забезпечення фразеологічного мовленнєвого середовища з високим розвивальним потенціалом, орієнтації на розвиток «чуття фразеологізмів», опанування національних колоритних виражальних засобів, що й зумовило становлення точного, дотепного, експресивного мовлення. Отже, порівняння результатів збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку в ЕГ і КГ та досягнутий в ЕГ позитивний результат довели ефективність і продуктивність експериментальної методики.

Досліджувана проблема не вичерпується результатами виконаної роботи. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в дослідженні наступності в роботі зі збагачення мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку фразеологізмами та підготовки вихователів ДНЗ до формування в дітей фразеологічно-мовленнєвих умінь і навичок.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Мисан І. В. Використання фразеологізмів у формуванні мовлення дітей старшого дошкільного віку / І. В. Мисан // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. – 2008. – Вип. 14. – С. 163–166.
2. Мисан І. В. Формування мовленнєвих навичок із фразеології в дітей старшого дошкільного віку / І. В. Мисан // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. – 2008. – Вип. 15. – С. 32–34.
3. Мисан І. В. Науково-методичне забезпечення лексико-семантичної роботи в ДНЗ / І. В. Мисан // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 51. – С. 80–83.
4. Мисан І. В. Психолінгвістичний та лінгводидактичний аспекти фразеології / І. В. Мисан // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 13 (272). – Ч. III. – С. 275–282.

5. Мисан І. В. Методика формування у дошкільників мовленнєвих навичок аудіювання і вживання фразеологізмів / І. В. Мисан // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 30. – С. 493–497.
6. Мисан І. В. Методика роботи над фразеологізмами в ДНЗ / І. В. Мисан // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2 (78). – С. 123–126.
7. Мисан І. В. Методика збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами / І. В. Мисан // Наука і освіта. – 2014. – № 10 / СХХVII. – С. 140–144.
8. Мысан И. В. Методика обогащения речи детей дошкольного возраста фразеологизмами / И. В. Мысан // Ярославский педагогический вестник. Психолого-педагогические науки. – 2014. – № 4. – Т. II. – С. 72–75.
9. Мисан І. В. Упровадження ідей етнічного виховання В. О. Сухомлинського у формуванні словника дітей дошкільного віку / І. В. Мисан // В. О. Сухомлинський і сучасність. До 90-річчя з дня народження В. О. Сухомлинського: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (14–16 вересня 2008 р.). – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2008. – С. 31–33.
10. Мисан І. В. Інноваційна система завдань і вправ із фразеології для дітей старшого дошкільного віку / І. В. Мисан // «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи»: матер. міжнар. наук.-практ. конф. / укл.: І. І. Загарницька, Г. В. Беленька, А. В. Карнаухова. – К.: Вид-во НПУ Імені Н. П. Драгоманова, 2008. – С. 216–218.
11. Мысан И. В. Формирования образной речи детей старшего дошкольного возраста средствами украинских фразеологизмов / И. В. Мысан // Развитие детской речи и творчества: традиции и перспективы: матер. междунар. научно-практ. конф. (31 января – 2 февраля 2012 г.) / под ред. О. С. Ушаковой. – М.: НИИ школ. техн., 2012. – С. 97–100.
12. Мисан І. В. Фразеологізми у формуванні виразності й національного колориту мовлення / І. В. Мисан // Теоретико-методичні засади передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі: тези доп. міжнар. педаг. конгресу (Миколаїв, 30 травня – 2 червня 2012 р.). – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2012. – С. 90–92.
13. Мисан І. В. Використання фразеологізмів у розвитку національного колориту мовлення / І. В. Мисан // Дошкільна і початкова освіта: досягнення, проблеми, перспективи: тези всеукр. наук.-практ. конф. (22 – 23 листопада, 2012 р.). – Мукачево: МДУ, 2012. – С. 110–112.
14. Мысан И. В. Особенности понимания старшими дошкольников фразеологизмов / И. В. Мысан // Challenges of Information Society and Applied Psycholinguistics – Proceedings of the X International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics. Editors: N. Ufimtseva, A. Stepanova. – Moscow: RUDN. – Institute of Linguistics RAN. – MIL, 2013. – S. 78–79.
15. Мысан И. В. Роль фразеологизмов в психическом развитии дошкольников / И. В. Мысан // Развитие языковых и творческих способностей в дошкольном детстве: матер. междунар. науч.-практич. конф., 19-20 февраля 2013 г. / под ред. О. С. Ушаковой, В. И. Яшиной. – М.: НИИ школьных технологий, 2013. – С. 163–164.

16. Мисан І. В. Психолінгвістичні засади підвищення ефективності міжособистісної комунікації носіїв рідної мови засобами фразеологізмів / І. В. Мисан // Проблеми емпіричних досліджень у психології, 5–6 грудня 2013 р., Київ : матер. міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – К. : ОВС, 2013. – Вип. 2. – С. 108–112.
17. Мысан И. В. Овладение дошкольниками образной речью в процессе использования фразеологизмов / И. В. Мысан // Актуальные проблемы речевого развития дошкольников и детского творчества в современном обществе : матер. междунар. науч.-практ. конф. (21–22 ноября 2013 г.) / отв. ред. Н. В. Бабичева, Н. А. Дунаева. – Тула : Изд-во Тульского ГПУ им. Л. Н. Толстого, 2013. – С. 47–51.
18. Мисан І. В. Психологічні особливості сприймання і оволодіння дітьми дошкільного віку фразеологізмами рідної мови / І. В. Мисан // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць. – К. : Срібна Хвиля, 2014. – Т. IV : Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 10. – С. 150–161.
19. Калмикова Л. Психолінгвістичні аспекти фразеології як теоретико-методологічні засади збагачення мовлення дітей експресивно-стилістичними засобами мови / Л. Калмикова, І. Мисан // East European Journal of Psycholinguistics. – Lutsk : Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2014. – Issue 1. – С. 66–74.

АНОТАЦІЯ

Мисан І. В. Збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами. Науково обґрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами; визначено суть феномена «збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами»; уточнено поняття «фразеологічні одиниці». Розроблено критерії, показники та рівні вживання фразеологізмів у мовленні дітей старшого дошкільного віку. Створено й експериментально перевірено методику збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами. Запропонована методика побудована на сформованих лінгвометодичних принципах, передбачає чотири етапи: діагностико-збагачувальний, когнітивно-збагачувальний, прагматично-збагачувальний, підсумовуючо-збагачувальний, впровадження упорядкованого дидактичного фразеологічного словника і комплексу запропонованих фразеологічних ігор, вправ і творчих комунікативних завдань.

Ключові слова: збагачення мовлення, старші дошкільники, педагогічні умови, фразеологічні одиниці, методика збагачення мовлення дітей фразеологізмами.

АННОТАЦИЯ

Мысан И. В. Обогащение речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Министерство образования и науки Украины. – Одеса, 2015.

Диссертационное исследование посвящено проблеме обогащения речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами. Обогащение речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами рассматриваем как целенаправленный лингводидактический процесс развития, во-первых, импрессивной речи (понимание значения фразеологизмов), во-вторых, экспрессивной речи (употребление фразеологизмов). Определены критерии (семантический, прагматический и экспрессивный) и соответствующие им показатели: лексический, метафорический; концептуальный; активность в употреблении фразеологизмов; правильность воспроизведения фразеологизмов; уместность актуализации той или иной ситуации общения; оценочность; эмоциональность; образность.

В соответствии с выбранными критериями и показателями были разработаны диагностические задания и определены уровни обогащения речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами (достаточный, средний, низкий и латентный).

Определены педагогические условия эффективного обогащения речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами: насыщенность содержания речевого развития детей фразеологизмами с учетом их возраста; обеспечение полноценного восприятия и понимания детьми прямого и переносного значения слов, фразеологизмов; поэтапное введение фразеологизмов в речь детей; погружение детей в активную экспериментально-стилистически направленную речевую деятельность.

Разработана экспериментальная методика обогащения речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами, предусматривающая диагностико-обогатительный, когнитивно-обогатительный, прагматически-обогатительный, итогово-обогатительный этапы.

Первый этап обогащения речи старших дошкольников был связан с репрезентацией им фразеологизмов, значение которых они должны были объяснить. Таким образом, во-первых, изучалось состояние владения семантикой предложенных им фразеологизмов, во-вторых, одновременно происходило пополнение пассивного словаря детей этими языковыми средствами.

Целью второго – когнитивно-обогатительного – этапа было достижение понимания старшими дошкольниками значения фразеологизмов, рассуждения детей о содержании этих устойчивых выражений, постановки важных вопросов для их понимания, обогащения чувственных и интеллектуальных возможностей каждого ребенка. Обращалось особое внимание на речевые построения фразеологического типа, которые могут кратко передать определенную ситуацию из жизни детей, конкретный смысл детской мысли, раскрыть социальные явления в их различных существенных признаках.

Третий этап – прагматически-обогачительный – предусматривал формирование у детей точной, образной, выразительной метафорической речи; умений высказываться остроумно, точно и выразительно, а также доходчиво и убедительно; актуализацию фразеологизмов в тех жизненных обстоятельствах, которые побуждают детей к их использованию. Основное внимание уделялось воспроизведению фразеологизмов в устной речи.

На четвертом этапе – итогово-обогательном – происходило закрепление речевых умений и навыков детей понимать и употреблять фразеологизмы. На этом этапе использовались разработанные дидактические игры, игры-драматизации и творческие задания семантической направленности.

Лингвометодическая сущность экспериментальной методики выражается в конкретных положениях, связанных с необходимостью: проведения работы над фразеологизмами в единстве семантического (смыслового) и прагматически-экспрессивного аспектов; интенсификации развивающей фразеологической речевой среды; формирования у детей чувства языка фразеологизмов; исключения метаязыковой подготовки дошкольников; обеспечения их активной целесообразной коммуникативной практики по уместному использованию фразеологизмов в высказываниях и др.

Эффективность методики обогащения речи детей старшего дошкольного возраста фразеологизмами подтверждена результатами экспериментального исследования.

Ключевые слова: обогащение речи, старшие дошкольники, педагогические условия, фразеологические единицы, методика обогащения речи детей фразеологизмами.

ANOTATION

Mysan I. V. Enrichment of preschool children's speech by means of phraseology. – Manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian language). – State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy», Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2015.

The dissertation is devoted to the problem of speech enrichment of senior preschoolers with phraseologisms. Scientifically substantiated and approved pedagogical conditions of speech enrichment of senior preschoolers with phraseologisms; the essence of the phenomenon of «speech enrichment of preschool children with phraseologisms» is defined; the concept of «phraseological units» is clarified. The criteria, parameters and levels of phraseologisms using in speech of senior preschool children were worked out. Developed and experimentally tested the method of speech enrichment of senior preschool children with phraseologisms. The suggested technique which is based on formed by the author lingvomethodic principles involves four phases: diagnostic-enriching, cognitive-enriching, pragmatic-enriching, summarizing-enriching, implementation of well-arranged didactic phrasebook and complex of proposed idiomatic games, exercises and creative communication tasks, conducting of work on the phraseological units in the unity of semantic and pragmatic expressive aspects.

Key words: speech enrichment, senior preschool children, pedagogical conditions, phraseological units, methodic of preschooler's speech enrichment by phraseologisms.

Підписано до друку 22.04.2015.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/16 Зам. № 2780/15.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76

info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.